

НАРОДНА КЕРАМІКА ОПІШНІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ДИЗАЙНУ

У статті розглядається можливість використання народної кераміки Опішні в етнодизайні, подається характеристика творчості провідних сучасних опішнянських майстрів, які можуть зацікавити художників-дизайнерів.

Ключові слова: народна кераміка, український дизайн, етнодизайн, гончарство Опішні, сучасні Опішнянські майстри, традиції, декор.

Одним із головних джерел натхнення вітчизняного етнодизайну є народне мистецтво, насамперед такі провідні його види, як вишивка, килимарство, різьблення по дереву і, особливо, гончарство: адже не даремно Україну називають «країною глини» і наприкінці XIX – початку XX ст. в Україні існувало понад 700 осередків народної кераміки. Найвідоміші з них - Опішня, Косів, Дибинці, Бубнівка, Смотрич, Адамівка, Ічня, Ніжин та багато інших /8/. Більшість із них у наш час, на жаль, припинили своє існування /9, с.38-40/. Впродовж XX ст. із скороченням побутової функції народної кераміки все більше значення набувало створення її декоративних різновидів, призначених для оздоблення інтер'єра. Саме тому сучасні дизайнери досить активно застосовують витвори українських гончарів, які виступають не просто окрасою приміщення, а й активним (нерідко невід'ємним) компонентом усього ансамблю інтер'єру. На нашу думку, доволі плідним напрямком може стати орієнтація на роботи майстрів «столиці українського гончарства» - Опішні на Полтавщині. В Опішні, на відміну від більшості гончарних центрів, у наш час продовжують працювати гончарі. Творчість деяких з них може зацікавити дизайнерів, особливо тих художників, які намагаються надати своїм творам національної самобутності. Цьому питанню і присвячене дане повідомлення, побудоване на враженнях автора під час перебування в Опішні влітку 2010 року і ознайомлення з II національною виставкою-конкурсом художньої кераміки «КерамПК у Опішньому» та відвіданням дня гончаря.

Своєрідність опішнянської кераміки останнього століття полягає в тому, що вона розвивалася в умовах постійного поповнення давньої місцевої традиції нововведеннями, пов'язаними із зовнішніми впливами, яких Опішня, починаючи з кінця XIX ст., зазнала набагато більше, ніж інші центри українського народного мистецтва. Як один із найбільш відомих гончарних осередків, Опішня знаходилась у центрі уваги діячів української культури, що, безумовно, сприяло підтримці промислу, збереженню його давніх традицій /10/. З другого боку, мало місце активне проникнення

новацій. На зламі XIX-XX ст. – це барокові мотиви та елементи європейського варіанта стилю модерн, в радянський період – вплив професійного декоративного мистецтва, аматорської творчості тощо /5, с.14/. Своєрідність опішнянської кераміки XX ст. обумовлена наявністю двох тісно пов'язаних між собою напрямків – традиційного й інноваційного /4, с.159/. Формування останнього розпочалося наприкінці XIX ст., коли в містечку було засновано першу майстерню Полтавського губернського земства і частину майстрів залучили до пошуків так званого українського стилю, «котрий знайшов прояв не лише в архітектурі (український архітектурний стиль), а й у декоративно-вжитковому й народному мистецтві та був, по суті, національним варіантом модерну. Опішня – найяскравіший приклад проєкції українського стилю на народну кераміку» /6, с.43/. Саме в цей час в декорі опішнянської кераміки з'являються барокові мотиви, які активно застосовуються малювальницями артїлі «Художній керамік», заснованої 1929 року і 1960 року реорганізованої в завод /3, с.42/. Саме в продукції артїлі (заводу) «Художній керамік» впливи земських майстерень кінця XIX – початку XX ст. сформувалися у своєрідну традицію. «Тут поступово намітився синтез двох тенденцій – давньої місцевої та привнесеної на зламі століть, що виявилось у поступовому переході від еkleктичних, далеких від народних форм посудин, до своїх власних традиційно-опішнянських» /Там само, с.43/. В цей час вироби «Художнього кераміка» експортувалися в багато країн, Опішня брала участь у всіх провідних вітчизняних і закордонних виставках. Виробами опішнянських майстрів широко користувалися в побуті, але, головне – вони були окрасою багатьох інтер'єрів. Однак, на Опішню негативно вплинула ситуація, яка склалася в системі народних художніх промислів у 1960-х роках, коли від майстрів вимагали виконання планів, тиражування зразків, прискорення виробничого процесу. Зникала творча атмосфера, майстри перетворювалися на бездумних виконавців. Важливою подією в історії опішнянської кераміки стало призначення на посаду головного художника заводу Петра Ганжі, завдяки активній діяльності якого при заводі було створено творчу лабораторію для виконання унікальних зразків і групу з 12 найкращих опішнянських майстрів прийнято до Спільки художників /5, с.15/.

У 1980-х роках після невдалої реконструкції завод «Художній керамік» пережив надзвичайно важкий період /Там само, с.16./, а економічні негаразди 1990-х років обумовили остаточний крах підприємства. Нині в Опішні працює приватне підприємство і традиції опішнянської кераміки продовжуються в умовах домашнього виробництва.

Протягом останнього десятиліття завдяки діяльності Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішньому та Колегіуму

мистецтв спостерігаємо позитивні зміни у розвитку опішнянської кераміки: активно продовжують гончарювати майстри старшого покоління (Василь Омеляненко, Микола Пошивайло, Михайло Китриш), працюють і молоді майстри, які своєрідно осмислюють давні традиції Опішні (Олександр Щкурпела, Олена Мороховець, Микола Варвинський, Юрко Пошивайло, Ніна Дубинка, Валентина Лобойченко та інші). Саме їхні твори можуть зацікавити художників-дизайнерів. Не виключена можливість не просто використовувати роботи гончарів, а й залучати їх до творчої співпраці. Деякі з них мають досвід роботи в архітектурному середовищі. Зокрема, Олександр Щкурпела виконав великі свічники для опішнянської Святотроїцької церкви. Микола Варвинський створює великі напольні вази, які активно купують для приватних і офісних приміщень. Однак, все це поодинокі приклади. Варто більш серйозно поставитись до можливостей сучасних опішнянських майстрів.

Чим же може зацікавити художника-дизайнера сучасна кераміка Опішні?

Протягом останніх десятиліть незмінним попитом користується опішнянський зооморфний фігурний посуд і скульптура. Глиняні леви, бики, барани, цапи, коні, виконані лауреатом Національної премії України ім.Т.Шевченка Василем Омеляненком вражають бездоганим володінням формою, вмінням «оперувати пластичними масами, формувати цілісний об'єм, співвідносячи і поєднуючи окремі його елементи, тобто вирішувати завдання, з якими далеко не кожен скульптор з академічною освітою може впоратись». /2, с.43/. «Головне у його роботах – рухливість лінійного ритму, динамічність силуету, підкреслена декоративність у трактуванні образу, посилення гри світлотіні за рахунок високих доповнень (вуса, борода, грива тварини) та декору у вигляді різноманітних ліпних мотивів, відбитків штампа, гравійованих елементів, які розміщуються у безлічі варіантів. Однак, при цьому не втрачається цілісність мислення, настільки тонко майстер відчуває форму, об'єм, роль окремого елемента у формуванні загального образу» /Там само/. Завдяки цим якостям пластика В. Омеляненка може стати цікавим елементом оформлення сучасного інтер'єру й надати йому національного забарвлення: адже зооморфний посуд і скульптура – один з найдавніших видів української народної кераміки, який в давнину виконував важливу обрядову, а згодом і декоративну функцію.

Серед робіт лауреата Національної премії України ім. Т.Шевченка Михайла Китриша, окрім зооморфної пластики та великих ваз з ліпним декором, вкритих зеленою або брунатною поливами, сучасних етнодизайнерів може зацікавити традиційний для Опішні посуд – глечики, миски, горщики, вази, оздоблені розписом, виконаним дружиною майстра

Галиною Китриш. Вона чудово поєднує рослинний орнамент з формами виробів, по-своєму трактуючи традиційні мотиви – квіти, пуп'янки, виноград, листя. Роботи подружжя Китришів цілком відповідають потребам сучасного етнодизайну.

Заслужений майстер народної творчості, лауреат Всеукраїнської літературної мистецької премії ім. І. Нечуя-Левицького Микола Пошивайло створює різноманітний посуд, сюжетні композиції, скульптуру. Найбільш цікавими для етнодизайнера можуть видатись його миски, які майстер виконує на основі зразків кінця ХІХ – початку ХХ ст. М. Пошивайло як спадкоємний гончар (його батьки - відомі гончарі Гаврило та Явдоха Пошивайли) чудово пам'ятає традиційну форму опішнянської миски із широко розгорнутими майже рівними стінками, профільованими вгорі. Декор складається з невеликої кількості орнаментальних елементів, найчастіше виконаних в техніці фляндрування. Але майстер віртуозно поєднує традиційні мотиви між собою і створює значну кількість композицій, що і надає його мискам особливої привабливості. Подібні миски оздоблювали інтер'єр давньої української хати. Їх розміщували на миснику. Цей принцип іноді застосовують в оформленні інтер'єрів закладів харчування (наприклад, мережа кафе «Пузата хата» в Києві). Але, на жаль, художники (чи власники кафе) досить безсистемно розміщують на поличках та підвіконнях горщики, глечики і дуже рідко миски. Варто було б використати підхід до осмислення ансамблю традиційного житла українцями ХІХ – початку ХХ ст. Підкреслюємо: не стилізацію під давнє помешкання, а саме принцип. Наприклад, традиційний мисник, на якому досить органічними будуть яскраві мальовані миски Миколи Пошивайла.

Цікавий посуд створює також Олена Мороховець, роботи якої відзначаються власним осмисленням опішнянської традиції. Олена сама виточує на гончарному крузі куманці, глечики, вази, мисочки тощо й оздоблює їх підполивним малюванням. Переважають рослинні мотиви. Такі речі можуть стати не лише «фольклорним» акцентом сучасного інтер'єру, а й збагатити його кольоровими плямами у вохристо-зеленкувато-брунатній гамі з вкрапленнями білого й блакитного.

Прикладом бездоганної гончарської роботи виступають вироби Миколи Варвинського. Майже всі його вироби – вази, глечики, барила, тарілі, мисочки, тикви – розмальовує молода малювальниця Євгенія Панасюк. Розпис яскравий, досить незвичний для Опішні. Колорит будується на поєднанні традиційних брунатного, білого, зеленого, вохристого кольорів з яскраво-жовтим і бузковим. Такі речі можуть надати інтер'єру особливої святковості. Однак, використовувати їх варто досить обережно, щоб не перевантажити складними формами й строкатим декором.

Серед робіт Олександра Шкурпели, окрім свічників, полив'яних ваз, фігурного посуду, скульптури, вирізняється тонкостінний теракотовий посуд – традиційні горщики, глечики, тикви. Вироби мають вдалі пропорції, чіткий силует, приємний червоно-вохристий черепок. Вони можуть стати чудовим матеріалом для сучасного етнодизайнера.

У давнину глиняну іграшку ліпили майже в кожному гончарному осередку/1/. В Опішні продовжується її виробництво. Серед майстрів сучасної опішнянської дрібної пластики вирізняється творчість порівняно молодій майстрині Валентини Лобойченко, яка ліпить традиційних коників, вершників, пташечок, баранців, цапків. Оздоблює їх розписом. Іграшки Валентини Лобойченко притаманне відчуття пластичних можливостей глини, неабиякий смак, вміння передати найхарактерніші риси тієї чи іншої тварини. На II національній виставці-конкурсі художньої кераміки «КерамПК у Опішному» (2010 р.) В.Лобойченко представила кілька куришок (посудин для куріння ладаном), виконаних під впливом речей, які побутували в Опішному у XIX – першій чверті XX ст. Майстриня вдало відтворила форму старих виробів у вигляді церковних бань, оздобила їх прорізним декором і вкрила кольоровими поливами. Речі виглядають по-сучасному й окрім утилітарної функції, можуть стати декоративними акцентами інтер'єру.

Майстриною дрібної пластики й віртуозних фляндрованих розписів є Ніна Дубинка, яка ліпить чудових маленьких звірів, а також виточує на гончарному крузі іграшковий посуд (так звану «монетку») з яскравим розписом, який складається з дрібних геометричних мотивів. Протягом останніх років до виготовлення традиційної «монетки» звернувся і представник славетної родини опішнянських гончарів Юрко Пошивайло. Ці речі також можуть стати окрасою сучасної оселі й надати їй особливого національного забарвлення.

Таким чином, можемо переконливо говорити про необхідність використання творів гончарів Опішні для оформлення сучасних інтер'єрів і навіть ставити питання про залучення опішнян до творчої співпраці: адже народний майстер на підсвідомому рівні, завдяки досвіду багатьох поколінь своїх попередників, який він акумулює, володіє відчуттям форми, вмінням бездоганно поєднувати окремі елементи виробу – посудини, скульптури, іграшки тощо, - і прикрашати його так, що викликає захоплення в багатьох художників з академічною освітою.

Список використаних джерел

1. Герус Л. Українська народна іграшка. – Львів, 2004.

2. Клименко О., Василь Омеляненко // Народне мистецтво. – 2006. – С.41-43.
3. Клименко О. Гончарі Опішного 1930-50-х рр.: Артільне виробництво // Народне мистецтво. – 2001. – 1-2. – С.42-46.
4. Клименко О.О. Народна кераміка Опішні на зламі ХІХ-ХХ століть // Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст. - С.152-164.
5. Клименко О. Опішня сьогодні // Образотворче мистецтво. – 1988. - №1. – С.14-17.
6. Клименко О. /Опішнянські/ гончарі кінця ХІХ – початку ХХ ст. (інноваційний напрям) // Народне мистецтво. – 1999. - №3-4. – С.43-45.
7. Клименко О. Розвиток українського гончарства в ХХ ст. // Народне мистецтво. – 2005. – С.38-40.
8. Лащук Ю. Українські гончарі. – К., 1968.
9. Пошивайло О. Гончарні осередки України: від зеніту до заходу // Український керамологічний журнал. – 2002. - №4. – С.3-8.
10. Пошивайло О. З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. – Опішня, 1989.

Аннотация

В статье рассматривается возможность использования народной керамики Опішні в етнодизайне, характеризуется творчество ведущих современных опішнянских мастеров.

Ключевые слова: народная керамика, украинский дизайн, етнодизайн, гончарство Опішні, современные опішнянские мастера, традиции, декор.

Annotation

The possibility of use of traditional ceramics in Opishnya's etnodesign, characterized by the leading contemporary art of Opishnya masters.

Keywords: folk pottery, Ukrainian design, etnodesign, pottery of Opishnya, contemporary masters of Opishnya, traditions, decorations.